

Київський
університет
імені Бориса
Грінченка

Uniwersytet
Mikołaja
Kopernika w
Toruniu

Мелітопольський
державний
педагогічний
університет імені
Б. Хмельницького

Уманський
державний
педагогічний
університет
імені П. Тичини

Consortium
scientifico-éducatif
international
Lucien Febvre

ДУ «Інститут
всесвітньої
історії
НАН України»

NAD WISŁĄ I DNIEMPRÉM

POLSKA I UKRAINA
W PRZESTRZENI
EUROPEJSKIEJ –
PRZESZŁOŚĆ I
TERAŻNIEJSZOŚĆ

НАД ВІСЛОЮ І ДНІПРОМ

ПОЛЬЩА І УКРАЇНА
В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ
ПЕРСПЕКТИВІ –
МИНУЛЕ
І СУЧАСНІСТЬ

2017
ТОМ 1

Торунь-Київ 2017

NAD WISŁĄ I DNIEPREM.

Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość. Zbiór prac naukowych dedykowanych profesorowi Emilianowi Wiszce (1940-2014). – Toruń-Kijów: Consortium scientifico-éducatif international Lucien Febvre, 2017. – T.1. – 256 s.

REDAKTORY:

Ihor Sribnyak
Waldemar Rozynkowski

KOMITET NAUKOWY:

Andrij Kudryaczenco (przewodniczący)
Zbigniew Karpus
Maciej Krotofil
Michał Klimecki
Igor Kryvosheia
Iwan Monołatij
Oleksandr Reent
Waldemar Rezmer
Gennadij Nadтока
Vadym Rubel
Wolodymyr Troszczynski
Roksolana Dudar (sekretarz odpowiedzialny)
Marek Wagner
Wojciech Włodarkiewicz
Witalij Szczerbak

RECENZENCI:

Andrij Szapoval
Wasyl Yablonski

*Redakcja nie zawsze podziela poglądy
autorów publikowanych materiałów*

*Rekomendowała do druku Rada Naukowa
Wydziału Historyczno-Filozoficznego Uniwersytetu
Borysa Hrinchenki w Kijowie 16 marca 2017 r.
(protokół № 6)*

ISBN 966-638-126-5

Odpowiedzialność za wiarygodność faktów,
cytatów, nazwisk oraz innych danych ponoszą
autorzy publikacji

Adresa dla korespondencji

vsesvit963@gmail.com

НАД ВІСЛОЮ І ДНІПРОМ.

Польща і Україна в європейській перспективі – минуле і сучасність. Збірник наукових праць на пошану професора Омеляна Вішки (1940-2014). – Торунь-Київ: Міжнародний науково-освітній консорціум імені Люсьєна Февра, 2017. – Т.1. – 256 с.

РЕДАКТОРИ

Ігор Срібняк
Вальдемар Розинковскі

НАУКОВИЙ КОМІТЕТ

Андрій Кудряченко (голова)
Збігнєв Карпус
Мачей Кротофіл
Міхал Клімецький
Ігор Кривошея
Іван Монолатій
Олександр Реєнт
Вальдемар Резмер
Геннадій Надтока
Вадим Рубель
Володимир Трошинський
Роксолана Дудар (відповідальний секретар)
Марек Вагнер
Войцех Влодаркевіч
Віталій Щербак

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Андрій Шаповал
Василь Яблонський

*Редакція не завжди поділяє поглядів
авторів опублікованих матеріалів*

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Історико-філософського факультету
Київського університету імені Бориса Грінченка
16 березня 2017 р. (протокол № 6)*

Відповідальність за правильність фактів
цитат, імен та інших даних
несе автор статті

Адреса для листування

ЗМІСТ

Ігор Срібняк ДОСКОНАЛІСТЬ ІСТОРИКА	3

Ольга Морозова УКРАЇНСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА В ТВОРЧОСТІ ОМЕЛЯНА ВІШКИ	7

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВЗАЄМИНИ

Ігор Кривошея ОСВІТНІ «ПРОЕКТИ» ПОЛЬСЬКИХ АРИСТОКРАТІВ	12
ПОТОЦЬКИХ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (XVIII – XIX СТОЛІТТЯ).....	12

Юлія Ярцун «ПАТРІОТИЧНИЙ ГАРДЕРОБ» ШЛЯХТИ КИЇВЩИНИ В СЕРЕДИНІ XIX СТОЛІТТЯ	19

Jaroslav Serednicki ZWYCIĘSTWO SZABLI UKRAIŃSKIEJ W BITWIE Z KAWALERJĄ BOLSZEWICKĄ NA PODOLU. WOJNA POLSKO-BOLSZEWICKA 1919-1921 r	23

Ігор Срібняк «ПОЧУТТЯ ВЕЛИКОГО ОБОВ'ЯЗКУ, ПОКЛАДЕНОМУ НА ГЕНЕРАЛЬНИЙ ШТАБ БАТЬКІВЩИНОЮ...»: ЗАСНУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ АКАДЕМІЧНИХ КУРСІВ ШТАБНИХ СТАРШИН У ТАБОРІ КАЛІШ (ПОЛЬЩА) У 1921-1924 рр.....	24

Олена Гуменюк УКРАЇНСЬКІ МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В ПОЛЬЩІ: ТИПОЛОГІЗАЦІЯ І ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ (1920 – 1939 рр.)	33

Віктор Гудзь, Віталій Гудзь ПОЛІТИЧНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ З РЕСПУБЛІКОЮ ПОЛЬЩА НАПРИКІНЦІ XX СТОЛІТТЯ.....	40

Володимир Головченко УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ: ФОРМУВАННЯ МІЖДЕРЖАВНИХ ВЗАЄМИН У ДУСІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОГО ПАРТНЕРСТВА	43

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

Ярослав Попенко КОРОЛІВСЬКА РУМУНІЯ В УМОВАХ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ПОЧАТОК ОКУПАЦІЇ БЕССАРАБІЇ	52

Мілана Срібняк «...ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ВЕСТИ УКРАЇНСЬКУ НАЦІОНАЛЬНУ ПРАЦЮ»: ДО ІСТОРІЇ ТЕАТРУ В ТАБОРІ ФРАЙШТАДТ (АВСТРО-УГОРЩИНА) у 1916-1917 рр.....	61

Артур Бабенко ФІНАНСОВИЙ СТАН ДЕРЖАВНОГО ЦЕНТРУ УНР В ЕМІГРАЦІЇ (1921-1923): ДЖЕРЕЛА НАДХОДЖЕНЬ ТА ОСНОВНІ СТАТТІ ВИДАТКІВ.....	65

Валерій Власенко МУЗЕЙ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНИ Й УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ НА БАЛКАНАХ.....	69

СОЦІУМ

Лідія Распутіна СКАРБИ З МОНЕТАМИ I–V СТОЛІТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ЗВ'ЯЗКІВ СЕРЕДНЬОГО ПОДНІПРОВ'Я З ОСЕРЕДКАМИ АНТИЧНОСТІ.....	74

Василенко Віталій ЕТНОКОНФЕСІЙНИЙ ЧИННИК У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ ПРОФЕСОРІВ УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА 1834-1884 РОКИ	78
Володимир Швець НАУКОВИЙ ДОРОБОК М. О. ДОМОНТОВИЧА: ДОСЛІДЖЕННЯ ЧЕРНІГІВЩИНИ	81
Ольга Лях ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОГО ОСЕРЕДКУ В ГРІНВІЧ-ВІЛЛІДЖ (НЬЮ-ЙОРК) У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ століття	84
Іван Монолатій ЯКІВ ОРЕНШТАЙН І УВО: ДО ПРОБЛЕМИ КОНТАКТІВ	89
Ігор Тарнавський ДІЯЛЬНІСТЬ АЙНЗАТЦГРУПИ «D» НА ПІВДНІ УКРАЇНИ (липень 1941 – липень 1942 рр.).....	96
Юлія Назарук ОЛЕКСАНДР СКОРОПИС-ЙОЛТУХОВСЬКИЙ: СТОРІНКИ ЖИТТЯ	104
Руслан Абкадыров К НЕКОТОРЫМ АСПЕКТАМ ВОССТАНОВЛЕНИЯ ИСТОРИЧЕСКОЙ ТОПОНИМИИ КРЫМА	108

ОРИЄНТАЛІСТИКА

Олексій Семененко ВИНИКНЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ РАНЬОГО ХРИСТИАНСТВА В УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗА ІУДЕЙСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ І ст. н.е.	111
Вадим Рубель КИТАЙСЬКА ЕПОХА «ПІВДЕННИХ І ПІВНІЧНИХ ДИНАСТІЙ» У ДЗЕРКАЛІ РАНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНИХ «ДИНАСТІЙНИХ ІСТОРІЙ»: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ І ТЕКСТОВО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВИМІР КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ІСТОРІОГРАФІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ.....	115
Ірина Мудрієвська СТАВЛЕННЯ КОРОЛІВСТВА САУДІВСЬКА АРАВІЯ ДО ЯДЕРНОЇ ПРОГРАМИ ІСЛАМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ІРАН	133
Iana Kroshka U.S. ENERGY INDEPENDENCE: REALITIES AND PROSPECTS.....	137

РОСІЙСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС: ВІД ІМПЕРІАЛІЗМУ ДО АВТОРИТАРИЗМУ

Оксана Драч ДИСКУСІЯ ЩОДО ВИЩОЇ ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: АРГУМЕНТИ І СТЕРЕОТИПИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст.....	146
Вадим Задунайський СКОРОЧЕННЯ ТРИВАЛОСТІ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В КУБАНСЬКОМУ КОЗАЦТВІ ТА РЕГУЛЯРНІЙ АРМІЇ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (70-ті рр. ХІХ ст. – початок ХХ ст.)	152
Геннадій Надтока РОСІЙСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА НА ПОСТРАДІАНСЬКОМУ ПРОСТОРІ: ТЕНДЕНЦІЇ КОНФЕСІЙНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ.....	157
Александр Дудник ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА РОССИИ В ОТНОШЕНИИ ГОСУДАРСТВ ГУАМ (ГРУЗИИ, УКРАИНЫ, АЗЕРБАЙДЖАНА и МОЛДОВЫ), ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА и НАТО (1991–2014 гг.).....	160
Олександр Ситник ДОСВІД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014-2017 РОКІВ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКИХ ІСТОРИЧНИХ ВІДНОСИН.....	182

ДЕРЖАВА І ПРАВО

Василь Ткаченко НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ І БЕЗПЕКА УКРАЇНИ	186
Володимир Розумюк ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	192
Віктор Гапотій ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ШЛЯХУ РОЗБУДОВИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НОРМАТИВНОГО РЕЖИМУ	209
Галина Вахняк РОЗВИТОК СПІВПРАЦІ ТА ПОЛІТИЧНОГО ДІАЛОГУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ ТА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ	214

ЕТНОЛОГІЯ

Світлана Карпенко ГЕНЕЗА НАУКОВОГО ЗБІРНИКА НАРОДНИХ КАЗОК	218
Андрій Темченко СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ КОДИ КІСТЯКА ЛЮДИНИ В СЛОВ'ЯНСЬКІЙ МІФОЛОГІЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ	227
Ольга Лучук ПОЛЬСЬКІ СЛІДИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ «КОЛГОСПУ ТВАРИН» (До історії перших перекладів казки «Animal Farm» Джорджа Орвелла)	234

РЕЦЕНЗІЇ

Омелян Вішка ПРО ДОЛЮ ПОЛОНЕНИХ УКРАЇНЦІВ В ТАБОРАХ АВСТРО-УГОРЩИНИ ТА НІМЕЧЧИНИ, 1914-1920... 241	
Regina Faltyn, Agnieszka Korniejenko WĘDRÓWKI PO ŚWIATACH MINIONYCH: OMELAN PRISAK I JURIJ ŁUCKI.....	243
Марина Палієнко, Ігор Срібняк, SCRIPTA MANENT... ..	245
АНОТАЦІЇ	248

«ПОЧУТТЯ ВЕЛИКОГО ОBOB'ЯЗКУ, ПОКЛАДЕНОМУ НА ГЕНЕРАЛЬНИЙ ШТАБ БАТЬКІВЩИНОЮ...»: ЗАСНУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ АКАДЕМІЧНИХ КУРСІВ ШТАБНИХ СТАРШИН У ТАБОРІ КАЛІШ (ПОЛЬЩА) У 1921-1924 рр.*

Дана дослідницька проблема належить до числа досить маловивчених – в історіографії до неї вперше у 1996-1997 рр. звернувся автор цієї статті у кількох своїх публікаціях, обмежившись висвітленням лише першої фази діяльності Академічних курсів впродовж 1921 – першої половини 1922 рр.¹, після чого впродовж майже двох десятиліть вона практично не розроблялась. Нині – у зв'язку з потребою уведення до наукового обігу нових архівних документів з ЦДАВО України – існує потреба розглянути специфіку діяльності згадуваних курсів у подальший час аж до їх ліквідації у 1924 р.

Після завершення бойових дій з РСЧА 21 листопада 1920 р. Армія УНР була впродовж наступного місяця була інтернована у таборах Польщі. Українське вояцтво опинилось у досить складних побутових умовах, повною мірою відчувши всі невігоди чужини (незадовільне харчування та побутові умови у більшості таборів, холод і нестача теплового одягу, брак всіх матеріальних ресурсів). В таких умовах лише конструктивна робота могла врятувати вояцтво Армії УНР від деградації.

Одним з пріоритетних напрямком діяльності Державного Центру УНР в екзилі протягом 1921 р. стало впровадження військового навчання, при чому головна увага приділялася фаховій освіті українського старшинства. Практичного здійснення цього вимагали невідкладні потреби військового будівництва армії, бо через майже безперервні бої на протязі останніх двох років, її старшинський корпус не мав слушної нагоди для підвищення свого фахового рівня. Армія відчувала велику нестачу досвідчених штабних працівників.

1 Срібняк І. До початків заснування Української воєнної академії Генерального штабу // Вісті комбатанта. – Торонто-Нью-Йорк, 1996. – Ч.1. – С.60-67; Срібняк І., Кучер В. Фахова підготовка старшин Генерального штабу Армії УНР у 1921-1923 рр. // Розбудова держави. – К., 1996. – № 7. – С.28-32; Срібняк І. Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921-1924 рр.). – Київ-Флядельфія, 1997. – С.49-56.

* Підготовлено завдяки сприянню Студіуму Східної Європи (Studium Europę Wschodniej) Варшавського університету, за ініціатииви якого 2014 р. була започаткована щорічна Нагорода імені Івана Виговського (під почесним патронатом Президента Польщі), що вручається рішенням Капітули Нагороди у складі 25 університетів та вищих шкіл Польщі.

Разом з тим, Уряд і Армія УНР вважали своє перебування в Польщі тимчасовим й нетривалим періодом перед своїм поверненням в Україну та готувались до майбутнього розгорнення там нових частин та з'єднань, що у свою чергу вимагало великої кількості старшин всіх родів зброї, і особливо – штабних, зусиллями яких це й мало бути здійснене. Відтак період інтернування Військ УНР у таборах мав бути використаний для реалізації цілого комплексу заходів, і зокрема для заснування авторитетного військового закладу, покликаного забезпечити належний рівень підготовки старшин генерального штабу.

Тому вже у лютому 1921 р. Вища Військова Рада (ВВР) Армії УНР під головуванням генштабу генерал-поручника М.Юнакова запропонувала розпочати підготовку майбутніх слухачів до Військової академії при Генеральному штабі. Випускники цього закладу, після закінчення визначеного терміну навчання мали б зайняти відповідальні посади в оперативних штабах Армії УНР. Проте хронічна нестача коштів у Державній скарбниці, яку відчували всі державні і військові установи УНР, примусила тимчасово обмежитися організацією підготовчого (для вступу до Академії) військового закладу.

На виконання рішень ВВР військовий міністр Уряду УНР у квітні 1921 р. доручив 3-му Генерал-квартирмейстеру Генерального штабу Армії УНР генштабу полковнику Василю Сігаріву скласти Положення про «Скорочені курси по підготовці штабових старшин до праці в оперативних штабах Армії УНР». Відповідно до цього доручення, він також мав визначити відповідне місце для влаштування Курсів та розробити програму і план занять майбутнього навчального закладу². До розробки нормативних документів полковник В.Сігарів залучив підполковників С.Вишемірського і Б. Снігіріва, спільними зусиллями яких всі положення були вчасно розроблені, а після особистого відвід-

2 ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.239, арк.5.

ування всіх таборів інтернованих, полковник Сігарів визначив і найкраще місце для влаштування Курсів – Калішський табір¹.

Децю пізніше всі документи були розглянуті та затверджені начальником Генерального штабу Армії УНР на той час генштабу генерал-хорунжим В. Сальським, військовим міністром Уряду УНР генштабу генерал-хорунжим М. Безручком та Головним Отаманом С. Петлюрою². Комплектування Курсів слухачами мало було відбутися шляхом відрядження у Каліш високоосвічених і національно свідомих старшин, призначених командувачами дивізій. За їх особистим вибором на Курси було відібрано 60 старшин, які мали витримати вступний іспит.

У кінці липня 1921 р. на нараді старших військових начальників Армії УНР було вирішено негайно розпочати формування Курсів, незважаючи на відчутний брак коштів на ці потреби. Для виконання цього рішення на початку серпня 1921 р. до Калішу був відряджений генштабу підполковник Сергій Вишемірський, якому було доручено закінчити всі підготовчі заходи з організації Курсів. Завдяки всебічному сприянню начальника групи інтернованих українських військ у Каліші генштабу генерал-хорунжого О.Удовиченка для майбутніх Курсів були відведені необхідні навчальні приміщення, призначений відповідний обслуговуючий персонал, майже завершено попереднє формування їх постійного складу.

27 жовтня 1921 р. наказом ч.63 Головної Команди Військ УНР «Скорочені курси по підготовці штабних старшин для праці в оперативних штабах Армії УНР» почали діяти. Цим наказом були зроблені й необхідні призначення на посади в апараті цього закладу: завідувачем «Учбовою частиною» став підполковник С. Вишемірський, завідуючим адміністративно-господарською частиною – полковник Є. Бакланів-Петрів; завідуючим слухачами Курсів було призначено полковника А. Рибицького і начальником Господарчого відділу – підполковника Д. Бистрицького. Загальна кількість постійного складу Курсів нараховувала лише 11 осіб.

Керувати роботою Курсів було доручено одному з найдосвідченіших військових фахівців Армії УНР – генштабу генерал-поручнику С. Дядюше, який у своїй діяльності мав безпосередньо підлягати начальникові Генерального штабу Армії УНР³. Після переїзду начальника Курсів у Каліш був укомплектований штат лекторів у складі 14 осіб. Серед них були такі відомі військові діячі як помічник начальника Генераль-

ного штабу на той час генштабу генерал-поручник Г.Янушевський, командуючий 3-ю Залізною дивізією генерал О.Удовиченко та ін.⁴

4 листопада 1921 р. було асигновано першу суму – 260 тис. марок польських (м.п.) – з числа призначених для потреб Курсів, що дало можливість замовити і придбати необхідні меблі та приладдя для занять, підготувати класи і кімнату для загального старшинського зібрання Курсів. В об'яві, якою військове командування сповіщало про початок роботи Курсів, були сформульовані певні умови, яким мали відповідати майбутні слухачі-старшини (як мінімум два роки служби на старшинських посадах в Армії УНР, наявність загальної середньої освіти та відповідної атестації від командування дивізії, військовий ранг не вище підполковника)⁵.

На жаль, в останню мить виявилось, що відряджені на Курси старшини можуть приїхати не з усіх груп інтернованих українських військ – через перешкоди з боку польської адміністрації таборів. Тому було вирішено відкрити лише один клас, а другий сформувати децю пізніше – вже після приїзду решти слухачів. Всього на Курси для складання іспитів прибуло 37 старшин зі складу 2-ї Волинської, 3-ї Залізної, 4-ї Київської, 6-ї Січової стрілецьких дивізій, Спільної Юнацької Школи та Охорони Головного Отамана.

З цього числа слухачів 7 старшин мали повну військову освіту (юнацька школа довоєнного часу), 30 – скінчили скорочені курси юнацької школи військового часу, п'ятеро – мали закінчену та незакінчену вищу загальну освіту, 24 – середню освіту, троє – незакінчену середню освіту, і ще п'ять старшин приступили до навчання, маючи лише початкову освіту⁶. Аналіз освітнього рівня слухачів Курсів дає можливість зробити висновок, що переважна більшість старшин мала достатню освітній ценз (середню у поєднанні з фаховою, скорочені курси юнацької школи військового часу), що давало можливість успішно продовжувати навчання. Проте наявність у складі кандидатів до числа слухачів осіб з початковою освітою свідчила про певну випадковість відбору командирами дивізій старшин до цього закладу. 10-14 листопада серед старшин були проведені вступні іспити (з тактики, топографії і статутів), які успішно витримало 35 чол. Вони і були зараховані до складу Скорочених курсів. Через різні обставини ще 8 старшин на протязі студій були виключені з Курсів і повернулися на місце попередньої служби⁷.

4 ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.226, арк.40.

5 ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.158, арк.79.

6 ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.226, арк.40-41.

7 ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.226, арк.40-41.

1 ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.226, арк.39-42.

2 ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.226, арк.39-42.

3 ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.158, арк.78.

Курси розпочали свою діяльність 21 листопада 1921 р. згідно до розробленого плану тижневих розкладів занять. Загальна невелика сума асигнованих на потреби Курсів коштів, з яких більша частина пішла на влаштування учбових приміщень, унеможливила придбати все необхідне для проведення лекцій. Головне – не вистачало підручників, якими були забезпечені тільки викладачі. Слід зазначити, що з деяких дисциплін (техніка штабної служби, адміністрація) взагалі були відсутні будь-які видання. Внаслідок цього лекторам доводилося складати у цих випадках курси лекцій на ґрунті власних фахових знань та досвіду, використовуючи матеріали з польських і французьких періодичних видань. У свою чергу слухачі, не маючи підручників, були змушені вести докладні конспекти з курсів, які викладалися старшинами і генералами Генерального штабу Армії УНР. Одночасно старшини мали готуватись до занять з штабної гри та захищати власні реферати. Все це, разом з несприятливими для навчання умовами таборового життя, ускладнювало ведення навчального процесу, але не знижувало загального рівня знань, що здобували старшини.

Щоб скоординувати роботу всіх лекторів, 27 грудня 1921 р. було скликано педагогічну нараду, під час якої визначено, що майбутні випускники Скорочених курсів не можуть цілком дорівнювати тим старшинами Генерального штабу Армії УНР, які здобули свої кваліфікації у довоєнний час. Учасники наради також констатували, що досягти справжнього рівня Військової академії не дозволяла ані загальна підготовка слухачів і лекторів, ані термін навчання (6 міс.), ані той рівень лекцій, які викладалися на Курсах. Крім того, майже повна відсутність підручників також перешкоджала у тому, щоб хоча би мінімально наблизитися до справжніх академічних вимог. На нараді було вирішено вважати Скорочені курси лише підготовчим закладом до вступу в майбутню академію, приділивши головну увагу відновленню військових фахових знань слухачів, піднесенню їх світогляду та національної свідомості, надання їм певного досвіду роботи в оперативних штабах Армії УНР¹.

Проте, така зважена самооцінка власної діяльності, ніяким чином не відбивалася як на відданості дорученій справі з боку викладачів, так і на сумлінності та наполегливості з боку слухачів. Протягом 24-х тижнів студій на Курсах з 16 галузей воєнної науки було прочитано 364 годин лекцій (з числа передбачених 392 годин) і проведено 165 годин практичних занять. Старшинами було підготовлено 25 рефератів на різні військові та воєнно-історичні теми з

їх наступним обговоренням; проведено 23 заняття з штабної гри².

Інтенсивна і напружена праця лекторів та слухачів Курсів безупинно продовжувалася до початку березня 1922 р., коли були вичерпані останні кошти. Повна відсутність будь-яких фінансових засобів у Державній скарбниці призвела до тимчасового припинення лекційних викладів, але заняття з штабної гри та обговорення рефератів тривали. Ця вимушена перерва у навчанні принципово не перешкодила учбовому процесу, а навпаки – дала можливість упорядкувати досягнуте. Провід Курсів планував також на початку березня відкрити другий клас, але відсутність необхідної кількості слухачів, а головне – брак коштів, завадили це зробити. Перерва у студіях була нетривалою (з 6 по 20 березня) і після відносної стабілізації фінансового становища Уряду УНР, навчання було поновлене.

20 травня 1922 р. теоретичний і практичний курс було закінчено, а через два дні почалися випускні іспити, які тривали протягом місяця. Після їх закінчення 27 червня 1921 р. заходами командування Калішської групи інтернованих військ УНР було влаштовано скромне відзначення цієї важливої події, зокрема організовано проведення молебню, а потім «акту» (власне – урочистого випускного зібрання в залі 2-ої Волинської стрілецької дивізії)³. Під час урочистостей 27-ми старшинам, які успішно склали всі випускні іспити⁴, були видані свідоцтва належного зразка. Відзначивши цю подію як «новий етап у поступі нашої армії», Головний Отаман Військ УНР С.Петлюра у своєму зверненні до випускників вказував на «велике значення усвідомленню згаданими старшинами почуття великого обов'язку, покладеному на Генеральний штаб Батьківщиною – будови міцної опори її – армії»⁵.

Попри майже повсякчасний брак коштів українське командування Калішської групи військ зуміло організувати скромне частування всіх учасників урочистих зборів. Для всіх присутніх на врученні (випускників, викладачів та запрошених генералів Армії УНР) було влаштовано святочний обід в приміщенні таборового театру. Під час його проведення виконувались музичні твори українських та зарубіжних композиторів, в меню були представлені «закуси різні, борщ зелений з пиріжками, печене з гарніром, морозене, кава, чай»⁶.

2 ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.226, арк.41.

3 ЦДАВО України, ф.4007, оп.1, спр.17, арк.19зв.-20; ф.3947, оп.1, спр.13а, арк.11.

4 ЦДАВО України, ф.4007, оп.1, спр.10, арк.42.

5 ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.246, арк.26.

6 ЦДАВО України, ф.3947, оп.1, спр.13а, арк.11.

1 ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.226, арк.41.

Після місячної відпустки всі випускники Курсів були відряджені у розпорядження начальника Генерального штабу для призначення на вакантні посади в оперативних та дивізійних штабах Армії УНР. Досить ґрунтовна загальна і спеціальна військова освіта (старшини прослухали курси з стратегії і тактики, техніки штабної служби, фортифікації і топографії, адміністрації і статистики, воєнної історії і законодавства, історії та географії України, кінноти і артилерії, українського правопису і польської мови) дозволила Генеральному штабу Армії УНР рекомендувати 15 найкращих випускників Скорочених курсів для проходження однорічного курсу навчання у Вищій військовій школі Польщі, на що влітку 1922 р. генерал-інспектор Військ УНР О.Удовиченко отримав усну згоду начальника Генерального штабу Війська Польського¹. Але цю дуже важливу для Армії УНР справу не було вирішено через відсутність потрібних коштів в українського уряду.

Між тим українське командування та Державний Центр УНР продовжували шукати будь-які можливості для уможливлення продовження фахової освіти кращих старшин Армії УНР. Вже 29 липня 1922 р. генерал-інспектор Армії УНР звернувся з окремою «доповіддю» (ч.0216/п) до Головного Отамана С. Петлюри, в якій пропонував продовжити діяльність Скорочених курсів. Останній у своїй резолюції відзначив, що це «цілком відповідає» його давнім планам, і що «справа ця може бути розв'язана при перших фінансових можливостях». На думку С. Петлюри, в першу чергу необхідно було «організувати другі курси Генштабу, а в друге треба вжити заходів що до Академії». Він запропонував генерал-інспектору в порозумінні з начальником Генерального штабу Армії УНР представити свої міркування щодо шляхів реалізації цієї справи².

В цій ситуації найнагальнішою проблемою для відновлення роботи Курсів, яка до того ж потребувала негайного вирішення, був пошук коштів, потрібних для їх започаткування та подальшої роботи. Загальні видатки на ці потреби складали сотні тисяч марок польських (про кошторис Курсів див. нижче – *авт.*). Прагнучи отримати хоча би частину потрібних коштів, начальник Генерального штабу Армії УНР на той час генерал В. Петрів у серпні 1922 р. звернувся з відповідним листом-проханням до голови Українського Громадського Комітету (УГК) у Празі Микити Шаповала, про що свідчить лист останнього у відповідь від 6 вересня 1922 р.

У ньому М. Шаповал поінформувавши, що УГК утримує в ЧСР понад 500 стипендіатів, 35 викладачів в українських вищих освітніх закладах, висловив свою готовність надати допомогу в справі військово-фахової освіти українського старшинства («коштами і книжками»), а також шляхом їх влаштування (5-10 старшин) до чеських військових шкіл. Але головним завданням командування Армії УНР, на його думку мала й надалі залишатися організація «українських вищих військових курсів в таборах на 50-100 старшин (а може й більше)»³.

Таким чином, М.Шаповал погодився надати обмежену допомогу та сприяти персонально кільком старшинам Армії УНР під час їх ймовірного вступу до спеціалізованих навчальних закладів у ЧСР, проте уник чіткої відповіді про можливість надання УГК інституційної допомоги майбутнім Академічним курсам. Отже, очевидно, що сподіватись на якусь значну матеріальну допомогу з боку УГК В. Петриву не було жодних підстав, вже хоча би виходячи з того, що члени згаданого Комітету не належали до унерівського середовища, репрезентуючи відмінні від Державного Центру УНР політичні погляди.

Це досить чітко унаочнилось у відповіді М. Шаповала (від 7 жовтня 1922 р.) на чергову пропозицію В. Петрова – створити військовий факультет при одному з українських вищих навчальних закладів у ЧСР, коли голова УГК наголосив на тому, що організація курсів в ЧСР «мала би меншу моральну вагу ніж в таборі». На його думку, продовжувати вищі курси Генштабу потрібно там, «де живуть тисячі українських військових [...], щоб старшина генеральна вчила, а старшинство молодше вчилось, працювало, поширювало свої обрії фахові, громадські і національні». Не можна заперечити М. Шаповалові й в тому, що «така робота певно робила б велике вражіння і на козацтво та підносила його духу»⁴. Голова УГК погоджувався призначити грошову допомогу на кожного лектора Академічних курсів (15-20 крон чеських місячно), «*дещо* на кожного слухача, а також на приладдя наукове і т.п.». також він наполягав на тому, що в тяжких умовах таборового побуту інтерновані вояки мали «особливо глибоко пройти курс українознавства» як неодмінну умову продовження боротьби за національні ідеали⁵.

Безперечно, у висловлених М.Шаповалом був певний здоровий глузд, проте слушність його окремих думок жодним чином не могла допомогти у відкритті Академічних курсів або

1 ЦДАВО України, ф.1075, оп.2, спр.824, арк.199.

2 ЦДАВО України, ф.4007, оп.1, спр.10, арк.35зв.

3 ЦДАВО України, ф.3947, оп.1, спр.13а, арк.3-4.

4 ЦДАВО України, ф.3947, оп.1, спр.13а, арк.5.

5 ЦДАВО України, ф.3947, оп.1, спр.13а, арк.6.

хоч мінімально забезпечити їх роботу. Зрештою, УГК при всьому бажанні не міг відкрито витрачати отримані (в рамках «руської акції») від уряду ЧСР кошти на потреби інтернованих в Польщі Військ УНР, проте наразі бракує архівних даних щодо того, чи була надана хоча би обіцяна матеріальна допомога слухачам і лекторам Академічних курсів. Справа відновлення роботи Курсів активізувалась після підготовки генерал-хорунжим В.Куцем «докладу» (від 5 листопада 1922 р., ч.946) до генерал-інспектора Військ УНР генерал-поручника П.Єрошевича, в якому він виклав своє бачення подальших перспектив підготовки старшин для роботи у штабах інтернованих українських військ. Виходячи з досвіду роботи «Скорочених курсів» та першого випуску штабових старшин, В. Куц наголосив на тому, що – «такі курси, або ще з поширеним програмом, конче необхідні для Армії У.Н.Р, коли бажано схоронити кадри армії і мати в її Дієвих Штабах досвідчених працівників».

На його думку, «невелика кількість старшин Генерального Штабу в Українській Армії і повна відсутність молодших старшин Генштабу вимагає вжити всіх заходів, щоб поповнити їх кадр оскільки можливо більшою кількістю старшин, підготовлених більш-менш до фахової праці на посадах Генер[ального] Штабу». Разом з тим В.Куц вважав, що відкрити зараз Академію Генерального Штабу не видається можливим «за браком необхідних для цього великих грошей, професорів, помешкань, відповідної літератури, свободи руху для переведення практичних занять і надзвичайно тяжких умов життя як моральних, так і матеріальних»¹.

Натомість він пропонував розширити програму Курсів, «щоби скінчивші їх старшини могли би більш свідомо приступити до виконання своїх відповідальних обов'язків у дієвих штабах армії», а також збільшити тривалість Курсів з 6 до 8 місяців, надавши їм «характер академічних на зразок бувших під час війни при Російській Академії Генерального Штабу». Для відкриття таких Академічних курсів у розрахунок на 30 слухачів у таборі Каліш є відповідне приміщення, тут же знайдуться й фахові лектори, «коли їх забезпечити крім полекційної платні, ще сталим місячним утриманням хоч би в розмірі 15000 [м.п.]» (марок польських – авт.)².

На думку В. Куца – ситуація із залученням лекторів до викладання є найскладнішою внаслідок «тяжких умов таборового життя», бо крім згаданої платні їм необхідно забезпечити ще й відповідне приміщення для проживання,

знявши в такий спосіб «з них турботу про добування необхідних грошових засобів іншею працею, щоби вони могли цілком віддаватися науковій роботі»³. Не меншої уваги потребували й майбутні слухачі Курсів, які «могли б цілком зайнятись науковою працею, не турбуючись дрібницями щоденного життя: треба їм дати необхідні наукові приладдя і підручники, відповідне тепле помешкання і обільну пожиточну їжу, якої вимагає напружена праця (не менш 10 годин на добу) і крім того хоч би по 5000 марок що місячно кожному на їх ріжні дрібні видатки, аби не заставляти їх шукати заробітку на стороні».

Виходячи з цього всього і враховуючи сучасний купівельну спроможність польської валюти В.Куц пропонував забезпечити для Курсів одноразовий внесок у приблизно 1 млн. м.п., а до того ж така сама сума мала виділятися щомісячно протягом усього курсу. У представленому ним кошторисі видатків на потреби Курсів із загального суму одноразового внеску (1.140.000 м.п.) найбільше (800 тис.) припадало на придбання підручників, учбового приладдя та забезпечення роботи шапірографа. З щомісячних надходжень (1.012.000 м.п.) найзначніша частина – 740 тис. м.п. – мала бути витрачена на платню постійному та перемінному складу курсів, а також на поліпшення їхнього харчування⁴. На переконання В.Куца, у тому випадку, якщо таке фінансування було би вчасно забезпечено, а командири дивізій сприяли в організації цієї справи – «к кінцю листопада можна буде розпочати вступні іспити і відкрити академічні курси при Генеральному Штабі»⁵.

Генерал-інспектор П. Єрошевич визнав слушність пропозицій В.Куца і переадресував цю доповідь С. Петлюрі та військовому міністрові Уряду УНР на подальший розгляд. У свою чергу – 24 листопада 1922 р. С. Петлюра звернувся з відповідним листом до військового міністра генерал-поручника М.Юнакова та начальника Генерального штабу Армії УНР генерал-хорунжого В. Петріва «в справі відновлення курсів Генерального штабу», в якому наголосив на доцільності поновлення їх діяльності та виділення потрібних коштів. При цьому Головний Отаман висловив свої побажання та вказівки, які могли би сприяти піднесенню фахового рівня майбутніх слухачів курсів.

Зокрема він вважав, що «персональний склад лекторів на цих курсах слід поліпшити, притягнувши до викладів кращі сили наших старшин з освітою Генерального Штабу». На

3 ЦДАВО України, ф.4007, оп.1, спр.10, арк.35зв., 37зв.

4 ЦДАВО України, ф.4007, оп.1, спр.10, арк.36-36зв., 38-38зв.

5 ЦДАВО України, ф.4007, оп.1, спр.10, арк.35зв., 37зв.

1 ЦДАВО України, ф.4007, оп.1, спр.10, арк.35, 37.

2 ЦДАВО України, ф.4007, оп.1, спр.10, арк.35зв., 37зв.

думку С. Петлюри, що хоча би кілька лекцій з «військового мистецтва» мав прочитати військовий міністр (М. Юнаків), «хоч короткий курс нашого військово-адміністративного права виголосив ген. Галкин. Слід притягнути ген[ерела] Капустянського (курс історії нашої мілітарної боротьби 1918-1920 рр.), ген[ералів] Петріва, Безручка, Змієнка і інш.». Головний Отаман був переконаний у тому, що слід було також «подбати про закупку відповідних книжок з обсягу тих дисциплін, що будуть викладатись на курсах, звернувши особливу увагу на новинки європейської післявоєнної літератури». Прагнучи допомогти майбутнім слухачам курсів у засвоєнні фахових знань, С.Петлюра визнав бажаним, «аби лекції, що будуть викладатись на курсах, стенографічно були записані і видані – хоча б літографічним способом», кошти на що «може пощастить дістати»¹.

Ухваленню рішення про відкриття Академічних курсів перебувало проведення (за розпорядженням військового міністра у порозумінні з генерал-інспектором) таємної наради («конференції») генералітету Армії УНР, яка була скликана 28 грудня 1922 р. в табір Каліш. Як йшлося у «Таємному обіжнику до відома генералам Армії УНР», вона відбувалась у приміщенні Скорочених курсів, а питання на ній розглянуті – стосувались «обговорення перших організаційних кроків щодо відкриття Академічних курсів». На цій нараді були присутні генерали В. Куц, В. Петрів, С. Дядюша, М. Капустянський, В. Шепель, Е. Башинський, М. Безручко, В. Змієнко, М. Шаповал, О. Пороховщиків, О. Козьма, а також В. Прокопович. Секретарем наради було призначено начальника учбової частини Скорочених курсів підполковника С. Вишемірського².

Присутні обговорили, зокрема, такі питання як: організація занять та забезпечення курсів фаховими лекторами з розподілом між ними курсів, які викладатимуться; забезпечення курсів потрібними навчальними матеріалами та посібниками, і особливо з числа новинок європейської літератури з історії розвитку військового мистецтва, стратегії і тактики під час Першої світової війни; організацію стенографування лекцій з подальшим їх тиражуванням для слухачів; забезпечення суворої звітності у витратах коштів, асигнованих для проведення курсів. Учасники наради погодились з письмовою пропозицією С. Петлюри, який ще раз наголосив на доцільності притягнення до викладів усіх кращих старшин з освітою Генерального Штабу³.

1 ЦДАВО України, ф.3947, оп.1, спр.13а, арк.7.

2 ЦДАВО України, ф.4007, оп.1, спр.10, арк.39.

3 ЦДАВО України, ф.4007, оп.1, спр.10, арк.39.

Як йшлося в «Протоколі засідань тимчасової конференції з організації Академічних курсів», на першому засіданні були обговорені деякі інші важливі інформації. Зокрема генерал Петрів повідомив присутніх про те, що ЧСР відмовила у прийомі старшин Армії УНР до Воєнної академії, натомість Румунія погодилась виділити три вакансії до академії і дві на підготовчі курси (за власний кошт слухачів), із Сербії та Угорщини – не було отримано відповідей. Довше обговорення викликало питання про доцільність започаткування першого класу Академії Генерального штабу або продовження роботи підготовчих (штабових) курсів зі збільшеною програмою. В. Петрів запропонував відкрити і курси, і 1-й клас академії, а також ще один піврічний курс навчання для тих старшин, які скінчили у 1922 р. перші курси Штабових старшин. У свою чергу, В. Куц поінформував загал про існування реальних підстав для відкриття лише підготовчих (Академічних) курсів, після чого дискусія була тимчасово припинена⁴.

Досить значна частина часу під час наради була присвячена обговоренню майбутнього викладацького складу Курсів. Учасники наради зійшлися в думці про те, що до викладання слід залучити наступних старшин та генералів: підполковника В. Євтимовича (географія України), сотника Ф. Крушинського (українське письменство), генерала М. Шаповала (українська мова), генерала О. Пороховщикова (іноземна мова: французька або німецька), полковника П. Науменка (військова історія: вибрані аспекти), генерала М. Капустянського (Українська визвольна боротьба), сотника А. Гончаренко (військова психологія), а також В. Прокоповича (історія України). Присутні обмінялись думками про шляхи забезпечення слухачів фаховою літературою, погодившись із необхідністю її закупівлі у Польщі, а також у Чехії та Німеччині. Водночас було запропоновано використовувати бібліотеку Спільної Юнацької Школи, дивізійні бібліотеки (особливо перекладні видання, які там зберігались), і бібліотеку Військового факультету в Стшалково. Під час наради було також визначено, що слухачами Академічних курсів могли стати бажані старшини (10 осіб) з кожної дивізії (за згодою командирів дивізій), вступних випробувань для них не передбачалось⁵.

Жваве обговорення широкого кола питань, пов'язаних з організацією роботи майбутніх Академічних курсів, свідчило про щире зацікавлення українського генералітету проблемами розбудови старшинського корпусу Армії

4 ЦДАВО України, ф.4007, оп.1, спр.10, арк.42.

5 ЦДАВО України, ф.4007, оп.1, спр.10, арк.44-44зв., 45.

УНР. Вже наступного дня В. Петрів звернувся з листом (ч. 389) до начальника Генерального штабу Армії УНР, в якому виклав своє бачення потреб українського війська. Виходячи з можливих перспектив збройної боротьби за відновлення влади УНР та тогочасної структури Армії УНР¹, В. Петрів уважав, що з огляду на «широкі простори майбутніх теренів нашої боротьби» кожна з стрілецьких бригад можливо чинитиме самостійно, відтак їх командири і начальники штабів «мусять посідати широкий військовий світогляд та фахове вишколення» (вже не кажучи про нагальну потребу мати високі кваліфікації для начальників штабів дивізій)².

Такі ж кваліфікації, на думку В. Петріва, повинні були мати й начальники майбутніх штабів груп, начальники відділів розвідки та контррозвідки цих груп, а також старшини, які працюватимуть у штабах Дієвої армії та запасних військ. Мінімальну потребу у старшинах з вищою військовою освітою (штабовими курсами) і «цілком здатних до самостійної праці», В. Петрів обрахував у 48 осіб (40 для Дієвої армії, троє – для запасних військ, 5 для Генерального штабу). Натомість станом на грудень 1922 р. у реєстрах Армії УНР перебувало лише 18 осіб, які закінчили Академію Генерального Штабу Російської імперії. Але для опанування та утримання тільки Правобережної України Армії УНР буде потрібно принаймні 140 старшин з відповідною освітою³.

Він слушно зазначав, що «ті наші старшини, що скінчили цього року Штабові курси не є по їх знанням здатні вести самостійно працю – головне за відсутності вишколу на практичних роботах під керівництвом досвідчених людей». Ті ж старшини, які скінчать восьмимісячні курси, «дістануть великий багаж знання – але не зможуть дістати умілості його пристосувати до життя». Найбільше непокоїла В.Петрова та обставина, що старшини з першого випуску Скорочених курсів «в процесі боротьби за життя втратять те знання, що їх набули на курсах». Справа в тім, що «ні одно з їх теперішніх занять для боротьби за кавалок хліба, як то праця по ношенню цегли на будинки в Каліші, рубання дров, теслярство і навіть торгівля і спекуляція не побільшує їх військових якостей, а зводить їх до зєра (нуля – авт.)». Цьому, на думку генерала, мали запобігти ті

військовики, яким була «дорога наша справа і наслідки нашої майбутньої боротьби»⁴.

В. Петрів був переконаний, що лекторський склад Скорочених курсів міг би без жодного перевантаження справами організувати виклади для першого випуску (28 старшин) Скорочених курсів, після чого йому можна було би надати статус першого курсу Академії. Для його слухачів слід було забезпечити викладання додаткових дисциплін, які викладались й другому набору Академічних курсів (історія воєнної «штуки», історія Першої світової війни, історія збройної боротьби України, військова психологія). Крім того, доцільним було би і викладання прикладної тактики і стратегії в більших обсягах, адміністрація армій європейських країн (зокрема – питання мобілізації та служби тилу), виклади з історії української мови та культури та історії українського війська, «одну з чужоземних мов як можна досконаліше». Нарешті дуже важливою є практична компонента «на пляхах по зразку тих завдань, які велися на другому курсі Російської Академії Генерального Штабу, де учні курсу оперували би з групою з двох дивізій, розробляючи всі передбачення по операції, починаючи від статистичних описів районів і адміністративних передбачень по тилу і кінчаючи всіма операціями цих відділів». Взагалі, слухачам підготовчих і Академічних курсів мало бути проведення польових занять у максимальному більшому обсязі⁵.

Тільки після такої підготовки, на думку В.Петрова, «штабні старшини першого випуску будуть здатні до самостійної праці і буде знищений той колосальний пробіл в нашій мілітарній підготовці до боротьби [...] злої пам'яті 1918 і 1919 роки». В.Петрів звертав увагу на те, що грошові видатки для забезпечення роботи «повторного» курсу не будуть значними, бо їх слухачі використовуватимуть навчальні приміщення Скорочених курсів. Перспектива отримання «серйозних досвідчених працівників», на думку В.Петрова, мала перемогти спокусу мати «лише вивіску про те, що є штабні старшини, і тим самим запобігти злу, яке може потягнути за собою притягнення до праці напівобучених, які гірше можуть бути неуків»⁶.

Але попри деякі слушні моменти у висловлених В. Петрівим пропозиціях, його орієнтація на російські зразки в організації військового навчання штабних старшин, була цілком хибною. Як відомо, царська армія безславно прогнала Першу світову війну, а білий рух зазнав приголомшливої поразки від більшовиків, від-

1 Шість стрілецьких та окрема кінна дивізії (кожна трьохбригадного складу), які підлягатимуть штабу Дієвої армії; штаб запасних військ забезпечуватиме поповнення частин, а Генеральний штаб здійснюватиме планування операцій та зв'язок із закордоном та виконуватиме інші притаманні йому функції – авт.

2 ЦДАВО України, ф.4007, оп.1, спр.10, арк.40.

3 ЦДАВО України, ф.4007, оп.1, спр.10, арк.40.

4 ЦДАВО України, ф.4007, оп.1, спр.10, арк.40-40зв.

5 ЦДАВО України, ф.4007, оп.1, спр.10, арк.41.

6 ЦДАВО України, ф.4007, оп.1, спр.10, арк.41-41зв.

так намагання використати російський досвід було досить сумнівним, а «надбання» російської військової науки – цілком безперспективним. Крім того, практична реалізація висловлених ним пропозицій не могла бути підкріплена потрібними коштами через цілковитий брак фінансових засобів у державній скарбниці УНР.

Взимку 1923 р. було проведено ще принаймні дві наради (20 січня, 1 лютого), на час яких продовжувалось обговорення переліку підручників для придбання, розклад занять та інші аспекти діяльності майбутніх Академічних курсів¹. У цей же час (кінець січня 1923 р.) «Скорочені курси по підготовці штабових старшин до праці в оперативних штабах Армії УНР» були реорганізовані в «Академічні курси при Генеральному Штабі Військ УНР», тобто фактично започатковано підготовче відділення до вступу до майбутньої Військової академії Генерального штабу Армії УНР (яка могла повноцінно функціонувати тільки після відновлення в Україні влади Уряду УНР). Первісний склад їх слухачів становив 34 старшини зі складу майже всіх дивізій Армії УНР².

Таке підвищення статусу Курсів обумовило й підвищення рівня навчання, збільшено кількість дисциплін (зокрема було додано інженерну справу, організацію технічних військ, дві іноземні мови, історію української визвольної боротьби). До викладання курсів було залучено 13 генералів Армії УНР, серед яких генштабу генерал-хорунжі М. Капустянський, В. Куц, М. Безручко, В. Змієнко, генерал-хорунжий О. Козьма. Читав лекції на Академічних курсах і начальник Культурно-освітнього управління Генерального штабу Армії УНР В. Прокопович³.

Проте командуванню інтернованих Військ УНР катастрофічно бракувало коштів для нормального функціонування роботи Академічних курсів, визначений кошторис з самого початку не дотримувався, і якщо у 1921 р. роботу Скорочених курсів матеріально підтримував С. Петлюра, то з його від'їздом з Польщі Академічні курси вже не мали такої можливості. Надзвичайна матеріальна скрута змушувала як слухачів, так і викладачів Курсів шукати собі додаткові засоби для існування, що негативно позначалось на рівні навчання. У зв'язку з цим Курси втратили значну кількість своїх слухачів (у серпні 1923 р. їх число зменшилось до 24 старшин)⁴.

Через злидений матеріальний стан слухачів Академічних курсів при Генеральному штабі Армії УНР ця негативна динаміка, на жаль, зберігалась і надалі, призвівши до скорочення їх кількості до 14 осіб⁵ на момент завершення їх навчання у кінці 1923 р. (докладніших даних бракує – *авт.*). Знов таки, саме таке становище слухачів Курсів обумовило їх звернення (без дати, можливо влітку 1924 р. – *авт.*) до президії УГК в Празі, в якому містився заклик допомогти їм «переїхати до Чехії аби закінчити середню освіту, кому це потрібно, аби придбати який будь фах у тамтешніх учебных закладах».

У зверненні також йшлося про «злі умови життя, брак грошей, одягу і напівголодне існування», але навіть і в цих умовах слухачі курсів «працювали і працюють щоб пізнати засади служби Генерального Штабу і стати в майбутньому в пригоді в справі будови власної армії не залежно від її конструкції та системи, котра буде обрана». В тих умовах, коли з ліквідацією таборів перестала існувати й Армія УНР, слухачам необхідно було би здобути цивільний фах, який давав би їм «змогу удержувати себе та вдосконалюватись в основнім своїм фаху». На їх переконання, в Польщі придбати такий фах було неможливо, повернення до радянської України класифікувалось слухачами як «нераціональне», натомість в ЧСР, де діяла ціла мережа різноманітних навчальних закладів – це було цілком реалістичним⁶.

Знов таки, достеменно не відомо, чи зважив УГК на це звернення та чи надав хоч якусь матеріальну допомогу слухачам Академічних курсів, але визначальним залишалось інше. Скорочені, а потім і Академічні курси підготовки штабних старшин, діяльність яких припинилася тільки з повною ліквідацією таборів інтернованих влітку 1924 р., гідно виконали своє вкрай непросте і важливе завдання підготовки фахових старшин Генерального штабу Армії УНР. Освіта, здобута слухачами на Курсах, дала можливість деяким старшинам продовжити своє навчання у спеціалізованих військових закладах Польщі та деяких інших європейських країн. Більшість випускників, посівши відповідальні посади в штабах частин та з'єднань інтернованої Армії УНР, доклали всіх зусиль для згуртування українського вояцтва та збереження його таборових та ветеранських осередків.

1 ЦДАВО України, ф.4007, оп.1, спр.10, арк.50, 51.

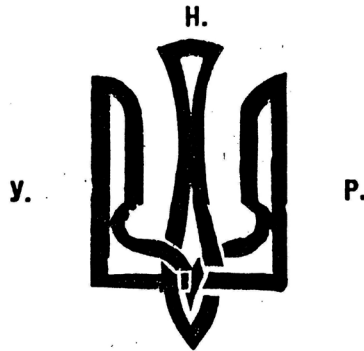
2 ЦДАВО України, ф.1078, оп.4, спр.9, арк.541.

3 ЦДАВО України, ф.1078, оп.4, спр.9, арк.488.

4 ЦДАВО України, ф.1078, оп.4, спр.9, арк.541.

5 В їх числі: підполковники М. Яценко, С. Сидоренко; сотники П. Самутін, В. Чорний-Пучко, А. Майборода, М. Пікульський, Ст.Смигоржевський, В.Добровольський, М. Сціборський; поручники І. Гомілко, І.Рогатюк, Г. Єфременко; хорунжі Д. Нестеренко і Є Орлівський (див.: ЦДАВО України, ф.3947, оп.1, спр.13а, арк.12зв.).

6 ЦДАВО України, ф.3947, оп.1, спр.13а, арк.12.

СВІДОЦТВО ч.....

Предявник цього .....
успішно скінчив Скорочені Курси по підготовці старшин до праці в Оперативних Штабах
Армії У. Н. Р. першої черги, при чому в дисциплінах, яких викладалось на Курсах, виявив
наступні успіхи:

Стратегія .....
Техніка Штабової Служби .....
Тактика .....
Кіннота .....
Армата .....
Фортифікація .....
Топографія .....
Адміністрація .....
Статистика .....
Воєнна Історія .....
Законознавство .....
Історія України .....
Географія України .....
Українське письменство .....
Польська мова .....

Остаточний пересічний бал .....

На підставі п. 37 Положення про курси всім успішно скінчившим курси надаються права:
1) по удостоєнню Начальника Генерального Штабу бути призначеними на посади Генерального Штабу в оперативних Штабах Армії У. Н. Р.,
2) вступити без іспитів в молодшу класу Української Академії Генерального Штабу і
3) носити встановлену законом Штабову уніформу з аксельбантом.

Це свідоцтво за належними підписами і відбитком державної печатки видається, як підтвердження вищезазначеного і на підставі п. 37 Положення про курси.

..... 1922 р. Калш, табір ч. 10.

НАЧАЛЬНИК КУРСІВ,
ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБУ ГЕНЕРАЛ-ПОРУЧНИК
ЗАВІДУЮЧИЙ УЧЕБНОЮ ЧАСТИНОЮ,
ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБУ ПІДПОЛКОВНИК

ЛЕКТОРИ: